ՆՐԿՐՈՒԹ ՏԱՐԻ—ԹԻՒ 615 Կ. ՓՈԼԻՍ, ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, 1898 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27-8 ՌՈՒՄԻ 1316 27 ԹՇՐԻՆ "Լ" 1314 Բ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 615

20 ՓԱՐԱՅ

Բիւզանտիոն

20 ՓԱՐԱՅ

ՏԻՐ ԵՒ ՏՆՕՐԻՆ ԲԻՒԶԱՆԴ ՓԷԶԷԹԱՆ

PUZANTION

Journal Arménien Quotidien, Politique, Financier et Littéraire

Directeur - Propriétaire

PUZANT KÉTCHIAN

Bab-Ali Djaddéssi, No. 23 - 25.

CONSTANTINOPLE

"بوزانتيون"

ارمنجه يومى وسياسى غزته، صاحب امتياز ومدير مسئولى

بوزانت كچيان

مطبعه دارى خانى بابعالى جاده سنده ٢٣-٢٥ نومرو لى دائره سنده در

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՑԱԹԵՐԹ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ԳԵՐՄԱՆ ԶԵՒՆԱԿՈՒԵՐ Ի ԹՈՒՐՔԻԱ

Թէ ե՛րբ և ի՛նչպէս գերման սեղանաւորներ և գերման վաճառականներ սկսան գործել Թուրքիոյ մէջ. — Պաշտպան և վէճաբերման փաստաբանները. — Պաշտօնէ յաջողունեան գերման չեռներից-ընեան. — Թուրքիոյ մէջ գերման գործարանին մէջ։

[«ԹԱՍՎԻՐ»ԻՆ ՊԵՐԼԻՆԻ ԹՂԹԱԿՑԻՆ, 28 Հոկ.]

Բ.

Ելեկտրական գործիներու մասին Գերմանիա գերակչիռ կ'իշխէ Արեւելքի մէջ։ Գերման գործարաններ են որ Սոֆիա քաղաքին, մասամբ ալ կ. Պոլսոյ հայթայթեցին ելեկտրական լուսաւորութեան գործիները, և նոյն գործարաններն են որ Ծովնաստանի մէջ Քալամադայի քաղաքապետութեան ելեկտրական լուսաւորութիւնը կատարեցին։

Ի Քալամադա Բէօլնի Հիսէնեան և Ընկ. Տունը չինեց ելեկտրական հրկայթուղի մը դէպ ի Քալիպային Նաւահանգիստը։ Լուսնկիոյ մէջ Ֆրանքֆորդի նախկին Վ. Լուսէկէր Տունն, որ Ելեքտրիզիդէց Կեզէլշաֆթ անուն ընկերութեան վերածուած է, ճիւղ մը հաստատեց իր գործարանին։ Պերլինի Սիմէնս և Հալսքէի մեծ տունը կատարեց ի Պոլիս պատանեքրու ելեկտրական լուսաւորութիւնը, Մակէդոնիոյ և Պուքսոյի գործարանին մէջ չինել տալով պէտք եղած մեքենաները։

Արեւելքի մէջ գերման ճարտարութեան չանքերուն և յաղողութիւններուն այս ուրուագիծը կ'ցուցնէ թէ ո՛րչափ և ի՛նչ տեսակ յառաջդիմութիւն մը կ'ընեն Գերմանք։ Կարելի էր մեծապէս երկարել այս պատմութիւն, բայց աւելի չահեկան է ուշադրութիւն հրաւիրել առ հասարակ գերմանական մեքենաներու վրայ, և անոնց արդիւնքը բաղդատելու ուրիշ ազգերու ձեռք բերած արդիւնքին հետ։ Այժմ կողմէ տրուած վկայութիւնն այս է որ Գերմանք արտածման վաճառականութեան մէջ իրենց յաղողութիւնները կ'պարտին գերման արհեստագործներուն յամառ, յարատեւ ու միշտ ուսումնասէր աշխատութեան, որք կը հետեւին գերման ընդհանուր սպայկոյտին և մեր սքանչելի Սէբաստիոյն՝ Բիչնէը փաչային՝ մեքենաներուն, այսինքն ո՛չ մէկ մանր պարագայ, ո՛չ մէկ երկրորդական կէտ, որչափ ալ աննշան թուի, զանց չեն ըներ իրենց կարգադրութիւններուն մէջ։ Այմէն հպարտութիւն մէկդի դնելով, իրենց սիրտէմը կ'յարմարցնեն կատարուելիք գործին և յաճախորդներուն ճաշակին։ Իրրեւ մեծ գօրավարներն ու ռազմագէտները, կ'չատանան տարիներով մութի մէջ աշխատելով, անձայն, անչուչուկ, ուսանելով, կատարելագործելով, լի հաւատքով ապագային վրայ, եւ վերջին հարը ըսելէն վերջ կ'նետուին, վաստակ ըլլալով որ չատ օրեր եւս քնին իրենց հարը պիտի դառնայ եւ գայ իրենց»։ Ի վեր քան զամենայն, կ'ուսումնասիրեն իրենց յաճախորդները գործ տեսնելու կերպերն, առեւտրական եղանակներն, և անմտաբար արեւմտեան կարգ ու սարքերն ի կիր չեն առներ արեւելեան գործառնութիւններու մէջ։ Այս քաղաքականութեան աւետի մէկ նշանաւոր օրինակը։— Փոքր Ասիոյ և կ. Պոլսոյ անատոլական, առեւտրական, երկրագործական ծանօթ տագնապներէն առաջ, Ելեղոպէյն ապրանք բերող արեւելքի չատ մը տուներ, որք ամենամեծ պատիւ և համարում կ'վայելէին, վարկիննապէս նեղութեան մէջ ինկան։ Գերման տուներ այս առեւտրական կացութիւնը քննեցին անհապաղ մտքով, և հաչուեցին տնտեսական պարագաները։ Ցոյժ վճռական նկատելով վարուելքան արեւելքի հին և լաւ հաստատուած տուներու հետ։ Հետեւանքն այն եղաւ որ գերման տուներ չատ մը յաճախորդներ մէկէն չհեցան։ Իսկ տարբեր եղաւ ֆրանսական տուներուն ընթացքը։ Գերմանք կ'գանգատին թէ սովորական ժամանակներ ֆրանսական տուներ յոյժ անհոգ եւ ներողամիտ են արեւելեան ա՛յնպիսի տուներու հետ իրենց գործերուն մէջ որք չատ անգամ վարկ չեն վայելեր։ բայց վերջին տարիներու յիշեալ տագնապին մէջ ֆրանսական տուները լոյսերուին չուսերեցան, եւ չատ խիստ վարուեցան արեւելեան այն տուներու հետ որոց վարկն ու պատիւը տարակուսէ վեր էին միչտ, որով այս արեւելեցի վաճառականներէ չատեր դադրեցան ֆրանսական տուներու հետ գործ ընելէ։ Միւս կողմէ Գերմանք կրկնապէս չհեցան, թէ՛ անով որ իրենց աւելի ազէկ հասկցած էին ընդհանուր կացութիւնն, և թէ անով որ իրենց փրանսացի մրցակիցները ծանր սխալ մը գործած էին։ Հետեւաբար, օրուան յաղթութիւնը ձեաց այն կողմին որ գիտցած էր մանր ուշադրութիւն ընծայել արեւելեան վաճառականութեան պարագաներուն, վաճառականական առողջ սկզբունքներու հաստատ ըմբռնումը միացնելով այս մանրակրկիտ ուշադրութեան հետ։

Գերմանաց առեւտրական մեթոտներուն մէկ ուրիչ յատկանիշն է գըժուարութեան առջեւ անդրկած չմնալնին, իրենց հնարքներու բազմութիւնն և վանապանութիւնը, իրենց փորձերն ու գրութիւնները թողելու յօժարակամութիւնն, երբ տեսնեն որ մտադրեալ նպատակին չեն պատասխաներ։

Օրինակի համար, Պալքանեան պետութիւններու մէջ փորձեցին մեծ մթերանոցներ հաստատել, գերմանական արտադրութիւններու ցուցադրութեան համար։ Տեսան որ օգուտ չունեցաւ, եւ առեւտրական Մասեղոններու գաղափարը պալպսպէս մէկ կողմ դրին։ Անոր տեղ սկսան չատ մը վաճառականական շրջուն գործակալներ ճամբայ հանել, կորովի, բարեկիրթ, լեզուագէտ և փորձառու մարդիկ, և հետեւանքն անմիջական եղաւ։ Ս.յս առթիւ, յիչեմ Գերմանաց առեւտրական կեանքին մէկ պարագան, որ աչքիս զարկած է այսքան տարիէ ի վեր որ Պերլին կ'նստիմ, մանաւանդ երբ վէգդիալիոյ մէջ եւ Ռէյն գետին երկայնութեամբ գտնուած քոլոր այն ճարտարագործ, տարազագործ կեդրոններն այցելած պահուս. այսինքն թէ՝ Գերմանք որքան կ'մրցին օտարազգիին դէմ, իրարու դէմ ալ նոյնքան կ'մրցին։ Բայց ասիկա արգելք չէ որ դարձեալ սիրով կ'գործակցին իրարու հետ, ընդհանուրին բարգաւաճման գործն յառաջ տանելու համար։ Անգլիացի գործի մարդիկ, և մանաւանդ Սկոտացի գործի մարդիկ, իրենց բարեմասնութիւններուն յատուկ եղած պատրաստութիւններն ունին այս մասին, որք երբեմն աղետալի հետեւանքի կ'յանգին։ Այս Բրիտանեան ցեղին անհատականութիւնն [ասկէն մարդ իր գլխուն ճարը նայելով գործելու դրութիւնը] անօրինակ յաջողութիւններ յառաջ կ'բերէ անշուշտ։ Բայց այդ բարեմասնութիւն իսկ արգելք կ'ըլլայ օտար հիւպատականերուն հետ համաձայնելու, համաչափ դրութեամբ վարուելու, որ կարելի կ'ըլլայ միայն Գերմանիոյ մէջ, ուր անհատական գործառնութիւններուն, վաճառատուններուն և անոնց գործակալներուն օտար երկրի մէջ ստացած փորձառութիւնները կը հաւաքուին, և անոնց համեմատ միջոցներ կ'որոշուին համախորհուրդ, որոնցմէ ի վերջոյ ամենքն ալ օգուտ կը քաղեն։ կարծիքի տարբերութիւններ յաճախ տեղի կ'ունենան։ Օրինակի համար, անցեալ օր տեսայ որ գերմանացի բամբակի մանարաններու տէրերն և գերմանացի բամբակի հիւսարաններու տէրերն իրարու անհաչտ հակառակորդ կ'թուէին ըլլալ օտար մանածներու վրայ դրուելիք մաքսին նկատմամբ, մէկ կողմը չատ, միւս կողմը քիչ մաքս պահանջելով, և կառավարութեան վրայ պարտք դնելով որ բան այնմ արժանագրել տայ ապագայ առեւտրական դաշնագրերուն մէջ։ Բայց մէկ քանի օրուան վիճաբանութենէն և՝ ինչպէս կ'լսեմ՝ առատ գարեջրով ոգեղուած և ծխեան գաւառի չամբանեայով մարսուած մէկ—երկու լաւ ճաչերէ ետքը՝ հիւսողներն ու մանողներն համաձայնեցան։ Գերմաններուն ընկերասէր բնաւորութիւնն, ուրիչ ինչ առաւելութիւններ ալ ունենայ, սա անժխտելի արժանիքն ունի որ բոլոր աչխարհի վրայ առեւտրական գործերը կ'դիւրացնէ։

Հարկ չկայ ծանրանալու այս հանգամանքի իրողութեան վրայ թէ Գերման կառավարութիւնն ապշուսպէս կ'օգնէ գերման արհեստագործութեան և վաճառականութեան։ Վիլհէլմ կայսրն ինք այս չահերը միչտ ի մտի ունի, թէ՛ Տանցիկի մէջ նոր նաւահանգստի մը բացումը կատարած առեն, եւ թէ կ. Պոլսոյ մէջ Օսմանեան աչխատաւարներուն հետ խօսակցած առեն։ Անկասկած օր իր խօսքն ուղղելով կ. Պոլսոյ գերման գաղթականութեան, Վիլհէլմ Բ. ըսաւ.—«Այս երկրին վէհ. Տէրն ինք ըսաւ ինձ՝ թէ Դուք այս մայրաքաղաքին մէջ բարձր դիրք մը ձեռք բերած էք ձեզ համար»։ Ի Տանձիկ ո՛չ թէ նաւային, կամ զինուորական, այլ վաճառական ունկդիրներու խօսելով ըսաւ, «Մեր ապագան ջուրին վրայ է» կայսեր սիրական նշանաբաններէն մին, զոր յաճախ յիչած է Պրէմէնի եւ Համպուրգի մէջ, Հանսեական քաղաքներուն սա հին առածն է. «Navigare necesse est, vivere non necesse», (նաւարկելը պէտք մ'է, ապրիլը պէտք մը չէ)։ Պիզմարք գործէ քաչուելէն ետքն անգամ մը ըսաւ որ ամէն բան կարգին է Գերմանիոյ մէջ, բաւական է որ վեր կենայ միչտ Racketenkasten (հրթիռներու կամ փամփուչտներու տուփը։) կայսրն ինք կ'կուշտնէ անդադար, կորովի գործունէութիւն մը, որով կ'ներչնչէ կառավարական մարմին մը, որ ան ալ տագնապուած է Պառոն փոն Շեթայնի առանդութիւններուն մէջ, Բրուսիոյ այն մեծ վարչապետին, որ Եւրոպիոյ չամաքին վրայ առաջին մեծ նախարարն եղաւ արհեստ ու վաճառականութենէ հասկցող և գնանք քալելէդող։ կայսրը կ'քալելերէ գերման ճարտարագործներու, վաճառականներու և առեւտրական շրջուն գործակալներու բանակն, որք իրենք ալ ա՛յնքան աչխոյժ և հետաքրքիր, ա՛յնքան վառվռուն եւ գործունեայ են, և այս ամէն պարագաներ ազգային ա՛յնպիսի ձեռներէց ոգի մը յառաջ կը բերեն որոյ օրինակն աչխարհ տեսած չէ մինչեւ հիմա։

Նշանակութենէ զուրկ չէ սա իրողութիւն թէ կ. Պոլսոյ համար կայսր ընտրած դեսպանն է Պառոն փոն Մարչալ, Գերմանիոյ արտաքին գործոց նախորդ նախարարն, որուն իբր նախարար գլխաւոր գործն եղաւ առեւտրական կարգ մը դաշնագրերու կքնքումն եւ անոնց բացատրութիւնն ու պաշտպանութիւնը Ռայխսթագին մէջ։ Իրրեւ օրինակ գերման կառավարութեան պաշտպանութեան ա՛յ աւելի հեռի տեղուանք, կրնամ յիչել որ Թէհրանէ քանի մը ժամ հեռի ի Բոլիւզիք, գերման տուն մը չաքարի գործարան մը հաստատեց անցեալ տարի։ [*]

ԳՐԱԿԱՆ ՆԻՒԹԵՐ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Դ.[**]

Պատասխանատու էրերշանեան.—Վիպակ-Նորնիան ու Բնութեան.— Հէ՛ք և Զէյ.—Հէ՛ք էրգը։

* * *

Բնութեան ազատութիւնն ու բնութեան գոյնն ու կենդանութիւնն Օհանէսեանին ու Նորբէ-ամէրիքա-Բաւէի հեղինակին տպղին և արձակին մէջ ի՛ցոլանային արդէն։ Ա՛լ դասականներուն նման, որոնք ակռամոլեան կ'յաւակնին ու ժուժկալութեամբ կ'պարծէին, ռասնասուրի մը մէկ տողին մէջ չաւարտեց Հիւկօ նախադասութիւնն։ այլ ալեմկին կամ բնութեան ազատութեամբ՝ յաջորդ տողին անցուց ու մերթ տող երկարեց ու հերթալակեց պարբերութիւնն, —ա՛յն Հիւկոյական պարբերութիւնը լայնաթոռ լայնասպարէզ լուսագէս։ Ա.յսպէս կ'հասէ գեղը լեռնէն վար ու դաչտերուն մէջ, թէ կը ձգէ ու հեր կ'արձակէ, մտածելով նորագիչը բանին ու բացատրութեան։ Ուրպէս իր բոլոր յատկութիւններն, ազատ ու՛ղ, այդ ազատութիւնն ալ Հիւկո —ու նոր բանատեղծ իրմէն աւելի— չափազանցութեան տարաւ՝ որ ալ յատկութիւն ըլլալէ դադրեցաւ ու պակասութիւն եղաւ, երբ մեծ անմահ վարպետին վրայ համրակի մը քննադատութիւն ընել։

Բանատեղծութեան կամ ոտանաւորին արտաքին կաղապարային ձեւն ալ՝ քերականականէն կամ չարադասականէն յետոյ՝ ազատագրեց վիպական դպրոցին պետն,—և այսու դասականներուն վիպականն, ա՛յն աննման լաֆօնդէնը նորոգած եղաւ որ կ'արձակէ կ'ձգէ ու կ'ամփոփէ կ'ազէ տաղն՝ Առակին չարժուձեւերուն կամ բնութեան պահանջմանն համեմատ։ Առան անձուկ է հոս, ու հոն կ'լռչնայ, ատդին փոր՝ անդին որկոր կ'ըլլայ, միչտ կ'ատանդի, միչտ կ'ձեւափոխի, մտածեց նորագիչն. և փոփոխեց ոտանաւորին ձեւն ու կաղապարն։

Հիւկոյեան բանաստեղծութեան ներքին նորութեան վրայ ի՛նչ բանը։ Այդ երաժչտութիւնը բոլոր խազերն ունի, բանականին է որ կ'ուսումէ այդ նիարչութիւնը բոլոր գոյներն ունի, Տըլագռուան իր թարգմանութիւնն է. այդ արձանագործութիւնը բոլոր փոսերն ու բոլոր կորիաններն ունի, Գառըն պարզապէս Հիւկոն կ'ընդօրինակէ։ Այդ զգացման փափկութիւնն, այդ չնչղն զօրութիւնն, այդ մտածումն բարձրութիւնն, ա՛չ, նախընթաց չունին։ Անչէջ հրայրքը կ'ուսուցնէ կը ջեռուցանէ համընդհանրի համայնաթափանց այդ բանաստեղծութիւնն. անբաւ անապա՛ւ գոյք ու մարդասիրութիւնն Աւետարանի անդին ամենագեղ հրապոյրը կ'ընծայեն այդ անհուն տաղին, զոր՝ թուի՝ կ'ներակաւորէ ըսթզեհէմին ի Գողգոթա երկնցող քրանաթուրմ արտասուաչող երկնամիգ լուսեղէն գիծն, տատուածահատ ծիր կամթին, այլ երազողին տակ մնածողը կ'չնչատուի տարիներուն հետ, կարուտներուն հետ նաւատակաց ու մոռմոյց, չարաքաստութեանց հետ բնատնկման ու ընկերական, նաւուց բեկորներուն ու մարդոց դիակներուն ի տես, զորս ամէհի կոհակք կ'նետեն լերկ ժայռին ոտքն ի կէռնեչ, և որոց վրայ կ'տեսնէ բանաստեղծն որ կ'խոյանան, կ'իջնան սե՛ սե՛ անգղերն. ու տարակոյսը տրամութիւնը կ'տեղան կը թանձրանան վերջին տաղերուն, Ներֆին յուշերուն մէջ։ Ա՛հ, եթէ հակադիրներու զեղծումը չըլլար, եթէ չըլլար ճարտասանութիւնն, եթէ պատկերն՝ այնքան թարմ այնքան գունաւէտ ու կինդանաւէտ՝ ճապաղմամբ ու տարաբեռմամբ չը մթնար ու չը տիպրնար խօսքին չարունակութեանը մէջ.... Անիծեա՛լ քննադատութիւն, որ յարաժամ յափշտակութեանս դէմ կ'կենէ կ'տնկուի։

Վիքտօր Իւկո [*] բառարանին հաւասարութիւնը, բառերու ոսկիավաճառութիւնն ալ հաստատեց կամ վերահաստատեց, որովհետեւ լաֆօնդէն ու Սէն-Սիմօն [Ծէչոպսկաբանց հին Սէն-Սիմօնն՝ աւելորդ է ըսել] իրմէն առաջ այդ յանդգնութիւնն ունեցած էին, ի հեռուկս ոտանկարաց կուսալերու Նէնըլօնին՝ որ առ Ֆռանսական կաճառն իր գրական դասանադրութեան անուանի նամակին մէջ, անմիջ անմիջ զուտ մատնագրական բառերու կիրառումն եւեթ կ'յանձնարարէր յանուն Հօր... Մալէպալ Իոնասեան հայր կ'դատաւի Հիւկո,— ըստ հիման Մալէպալին գերիչխանութենէն՝ որ ըսել է ճաչակի ու քերականական տրամաբանութեան տիրապետութենէն՝ անտարակոյս չը գերծանելով բոլորովին։ Բառերն հաւասար են հանճարին առջեւ, որպէս համէջ հաւասար են Աստուծոյ առջեւ։ Ճիշտ մեր նահապետին դատաստանքն, որու լեզուական ճախութիւնն ո՛վ ուշեցաւ Մխիթարեանց ու բոլոր մեր գրագիտաց մէջէն, բաց ի Մամբրեեանէն։ Ինձէն մինչեւ կամ ո՛չ ապացքէն ճարտարապետն ամեն ատակ քար կ'գործածէ մեծ չինուածքի մը, տաճարի մը կամ ապարանի մը համար։ Հիւկո գործածեց, առանց խրդճահարութեան ու մանաւանդ արժանաւոր գործ մը կատարելու համոզմամբ, հին թէ նոր ֆրանսերէնին բոլոր բառերն, ոտանիի թէ գառատական բացատրութիւններն անխտիր։

Ծոգնաբեզուն իր հանճարէն զատ, Գաղղիական գրականութեան առջեւ բացուած նոր ընդարձակագոյն դաշտն ալ արդէն, ուր ոտք կոխած էին ՌՈՒԹԻԼԻՆ ու ԳԻՏՈՒԽԻՆԻՆ, կ'պահանջէր մատենագրական լեզուին այդ բառատական բառարանական ընդլայնումը։ Ռուսօ բնութիւնն ու Լավուազիէ բնաւորութիւնը գտած էր, Պեռնարտէն տը Սէն-Բիէռ Ափրիկէն տեսած էր, Շաթօպրիան Ասիան և Ամերիկան, Հիւկօն ինքն՝ Սպանիան. պատկերներ Արեւելքէ ու Հարաւէ ու Հիւսիսի երկիրները կ'այցելէին ու պատկերհանութիւնը կ'նորոգէին կ'նորագունէին. իրերն ու նոր երկիրներն իրենց ուրոյն կերպարանօք ներկայացնելու, ճշդօրէն մանրամասնօրէն նկարագրելու իրենց բնական իրաւունքը կ'պահանջէին, մանաւանդ համաքաղաքութիւն ատած՝ ա՛յդ Գիտութենէն ու Պատմութենէն, որոնք կ'հաստատուէին օր քան զօր ու կ'տարածուէին, կ'նորոգուէին ու կ'նորոգէին։ Դատական նկարագրութիւնն, որ ատելորդ է ըսել՝ վարպետօրէն կ'նկարագրէր բնաւորութիւնն իր ընդհանուր գիծերով, միաձոյլ ու տարաւոր, ա՛չ չէր բաւեր նոր մարդկութեան, որ երկնային ու երկրային նորանոր աչխարհներու առջեւ ինքզինքը կ'գտնէր, որ հեռադէտ ու մանրագէտ կ'գործածէր, որ յանհունս մեծն ու յանհունս փոքրն հաւասարապէս կ'սիրէր տեսնել, որ ներան ու դուրան անյագ հետաքրքրութեամբ հիմայ կ'գնէր։ Ո՛վ ատելի քան Հիւկօ կռչուած էր դասական տարատեսութենէն հանել ճշդապահել տեղականացնել. Նկարագրութիւն, եւ ահա բառգիրքն իր բովանդակութեամբ ձեռք առնուած. ահա նկարագրել նկարագրող ԱՒՏԱԿԱՆՆ ստեղծած. ահա պեղական գործ գտնուած. ահա էրպատական գործ, այլ երազողին տակ մնածողը կ'չնչատուի տարիներուն հետ, կարուտներուն հետ նաւատակաց ու մոռմոյց, —Թէեւ յոյժ չռայլ յոյժ չռազահել ձեռքի մը մէջ, որ ամենադոյզն իրին և ամենափոքր չարժման գիւղացներգական բոմբիւն ու համամատութիւն տալու համար եղած էր։ Վէպը պատմութիւն մըն էր. այլ եւս պատկերազարդութիւն մը պիտի ըլլայ, մինչեւ որ սեղմ ու հզօր վերակոչութիւն մ'ըլլայ, եւ անձերն ու վայրերն իրենց գէմքով, իրենց ճաւալով, իրենց ձայնով ու գոյնով ու հոտով աչքիդ և ականջիդ տակ բերէ։

Ուրիչ ամենակարեւոր նորոգութիւն մը, զոր ըլաւ իննետասաներորդ դարու գրականութեան նորոգիչը, գրականութեան մէջ ընդունելութիւնն էր, գրականութեան մէջ տեղատուութիւն էր ոճերին ու գեղեցկին։ Հակադրութեանու ա՛յնքան հակամէտ իր մտքին առանձնախառնուածային պահանջումն էր այս. ու միւս կողմէն այդ հարկն արուեստագէտին ու գրագէտին վրայ կ'դնէր բնութեան իմաստասիրական ուսումնասիրութիւնն, որ արարչագործութեան մէջ գեղեցկին քով կ'տեսնէր ազէկն, և ազէկին վրայ գեղ մը կը գտնէր անկախ՝ բաց ի բուն գեղեցկին արտացոյց ցայտեցնելու համար ըրած ծառայութենէն։ Տալին, վէպին, երգերախաղին մէջ, ամենուրեք ա՛յլ եւս ի յայտ պիտի գայ եւ ցայն վրայ թաքուն մնացած իր հրապոյրներն ի յայտ պիտի բերէ նոր տարրը, Տգեղն, — որ արդէն թատեր նոր ձեւին՝ այսինքն եղերախաղին կամ բանագրծութեան գոյութեան պայմանն իսկ է։ Ու ոչ միայն իր գործին մէջ ուգեղին իրաւունքները պիտի տայ գրական արուեստագիտական, այլ տգեղին վրայ պիտի գուրգուրայ աւելի՛ քան մայրերն իրենց սիրած որգւոց վրայ ի՛գուրգուրան. անոր՝ տգեղին՝ մասնաւոր կարկառ ու կարեւորութիւն պիտի տայ իր դործին մէջ, ամենէն անգնահատ ժամուցին մէջ պիտի դնէ ամենէն առաւելագոյ հգին։ Տեսե՛ք Դոդէն ու էչը, Դոմպզէյն, Թաւգիմասն, եւն.։ Ու.... երբ նորածինն հողը դնելու յուզումէն կամբը գլուխը ցատքած ու խելայեղած կնոջ հանդըպելի փղոցն՝ ամբոխին նշաւակութեան կամ զուարճութեան առարկայ դարձած — ըստ որում այդ վիճակին մէջ կինն ա՛յլ եւս ծագրանկարն է կնոջ, պիտի ատտէ՛ պիտի ցցուէ՛ ամպարիշտներն՝ որոնց աչքին մէջէն ծիծաղն հալածուած՝ տեղի պիտի տայ արտասուքին ի լուր բանատեղծին ազէկէ՛զ ահա՛ւոր աղաղակին. «Մի՛ կռչէք զայն խելագար, այլ ըսէք՝ ո՛չ է....» Եւ ահա նորէն արտասուքն իմ աչքերէս ալ հեղեղանան կ'հոսէ... Հետնդնդութի՛ւն է այս...; ի՛նչ ալ ըլլայ, այդ մարդը գրեթէ աստուածային էակ մ'է. ո՛չ գարուս, այլ գարուց ու յաւիտենից բանաստեղծն է Վիքտօռ Իւկո։

* * *

Պատաբէշթի երկաթուղւոյ կէդրնական կայարանէն երբ ելնես, Անատոլի—Ո՛ղը կամ «Կալոյտ Տօնաուէն» նախ պիտի տեսնես Մ՛Հ, կեցիր. առաջին անահման քառուղիին՝ ձախիդ լայն պողոտան գարձի՛ր. գերեզմանատան անվախճան պատն է որ կ'սկսի մահաքաղաքին նախարանական քանի մը քարակարհաններէ յետոյ։ Ջի՛ պիտի զղջաս այդ գերեզմանատան նախընտրութենէդ համար. արուեստից Թանգարան մ'է այն և անկից ալ աւելի՛ բան։ Դունէն ներս երբ մտնես, ետ մի՛ դառնար պատն ի վար, հրաչակերտն հոն չէ. պատի՛ վեր, պատին երկայնքը, դամբարաններուն մարգարտաշարքը դնա՛ գնա՛, ես ահա... լոյսի տարբացումը, փոփոխման քաչացում մը, մտածման ալեձանցում մը պիտի չցոյնէ չորչորելնելէ աչքերդ։ Բա՛րձր բա՛րձր մտհարձան մըն է, ծայրը ո՛չ հասիչական սափորը կայ ո՛չ քրիստոնէական խաչը, այլ մարդկային, գերմարդկային, կամ գերազանցօրէն մարդկային գործ մը։ Հանդարտահոգ ամենէն հրաչագեղն յորսայս՝ բովանդակ հասկումը ու բովանդակ հրապուրանքը՝ կ'տարտածուի հոն, դիցատիպ թոյլ-պլան կիսադէմքն հակելով Հռնիատիի քաղաքին, ու ձեւաբաշնչ համրուրիկ ձեռքը ձգելով —ո՛չ ապագէն գեղանձնեայ քաղաքն գուռան Բէդէօֆիին՝ կուգայ ա՛յն Հռնգաբ

[*].—Թատանական Ռըվիւ Էքթրէ-Պի մէջ [այժմ Ռըվիւ-Պլէ] վիճաբանութիւն մը ծագեցաւ մեծ բանաստեղծին առնան վրայ։ Ոմանք վիքտօռ Հիւկո կ'արտասանէին զայն և այլք Վիքտօռ Իւկո։ Վերջինն ընդունելացաւ. իսկ առանձին՝ միչտ Հիւկո ևս, որ ականջալ մանաւանդ կ'գրեմ, բոլոր արտասանութիւններն ալ կ'ընդունի։

[*].—Ժամանակաւ Ռըվիւ Էքթրէ-Պի մէջ [այժմ Ռըվիւ-Պլէ] վիճաբանութիւն մը ծագեցաւ մեծ բանաստեղծին առնան վրայ։ Ոմանք վիքտօռ Հիւկո կ'արտասանէին զայն և այլք Վիքտօռ Իւկո։ Վերջինն ընդունելացաւ. իսկ առանձին՝ միչտ Հիւկո ևս, որ ականջալ մանաւանդ կ'գրեմ, բոլոր արտասանութիւններն ալ կ'ընդունի։

[**].—Շար. երկկի թիւն և վերջ։

ԳՐԱԿԱՆ

Ազատութիւն ու ազատութեան գոյնն ու կենդանութիւնն Օհանէսեանին ու Նորբէ-ամէրիքա-Բաւէի հեղինակին տպղին և արձակին մէջ կ'ցոլանային արդէն։ Ա՛լ դասականներուն նման, որոնք ակռամոլեան կ'պարծէին ու ժուժկալութեամբ կ'պարծէին, ռասնասուրի մը մէկ տողին մէջ չաւարտեց Հիւկօ նախադասութիւնն։ այլ ալեմկին կամ բնութեան ազատութեամբ՝ յաջորդ տողին անցուց ու մերթ տող երկարեց ու հերթալակեց պարբերութիւնն, —ա՛յն Հիւկոյական պարբերութիւնը լայնաթոռ լայնասպարէզ լուսագէս։ Ա.յսպէս կ'հասէ գեղը լեռնէն վար ու դաչտերուն մէջ, թէ կը ձգէ ու հեր կ'արձակէ, մտածելով նորագիչը բանին ու բացատրութեան։ Ուրպէս իր բոլոր յատկութիւններն, ազատ ու՛ղ, այդ ազատութիւնն ալ Հիւկո —ու նոր բանատեղծ իրմէն աւելի— չափազանցութեան տարաւ՝ որ ալ յատկութիւն ըլլալէ դադրեցաւ ու պակասութիւն եղաւ, երբ մեծ անմահ վարպետին վրայ համրակի մը քննադատութիւն ընել։

Բանատեղծութեան կամ ոտանաւորին արտաքին կաղապարային ձեւն ալ՝ քերականականէն կամ չարադասականէն յետոյ՝ ազատագրեց վիպական դպրոցին պետն,—և այսու դասականներուն վիպականն, ա՛յն աննման լաֆօնդէնը նորոգած եղաւ որ կ'արձակէ կ'ձգէ ու կ'ամփոփէ կ'ազէ տաղն՝ Առակին չարժուձեւերուն կամ բնութեան պահանջմանն համեմատ։ Առան անձուկ է հոս, ու հոն կ'լռչնայ, ատդին փոր՝ անդին որկոր կ'ըլլայ, միչտ կ'ատանդի, միչտ կ'ձեւափոխի, մտածեց նորագիչն. և փոփոխեց ոտանաւորին ձեւն ու կաղապարն։

Հիւկոյեան բանաստեղծութեան ներքին նորութեան վրայ ի՛նչ բանը։ Այդ երաժչտութիւնը բոլոր խազերն ունի, բանականին է որ կ'ուսումէ այդ նիարչութիւնը բոլոր գոյներն ունի, Տըլագռուան իր թարգմանութիւնն է. այդ արձանագործութիւնը բոլոր փոսերն ու բոլոր կորիաններն ունի, Գառըն պարզապէս Հիւկոն կ'ընդօրինակէ։ Այդ զգացման փափկութիւնն, այդ չնչղն զօրութիւնն, այդ մտածումն բարձրութիւնն, ա՛չ, նախընթաց չունին։ Անչէջ հրայրքը կ'ուսուցնէ կը ջեռուցանէ համընդհանրի համայնաթափանց այդ բանաստեղծութիւնն. անբաւ անապա՛ւ գոյք ու մարդասիրութիւնն Աւետարանի անդին ամենագեղ հրապոյրը կ'ընծայեն այդ անհուն տաղին, զոր՝ թուի՝ կ'ներակաւորէ ըսթզեհէմին ի Գողգոթա երկնցող քրանաթուրմ արտասուաչող երկնամիգ լուսեղէն գիծն, տատուածահատ ծիր կամթին, այլ երազողին տակ մնածողը կ'չնչատուի տարիներուն հետ, կարուտներուն հետ նաւատակաց ու մոռմոյց, չարաքաստութեանց հետ բնատնկման ու ընկերական, նաւուց բեկորներուն ու մարդոց դիակներուն ի տես, զորս ամէհի կոհակք կ'նետեն լերկ ժայռին ոտքն ի կէռնեչ, և որոց վրայ կ'տեսնէ բանաստեղծն որ կ'խոյանան, կ'իջնան սե՛ սե՛ անգղերն. ու տարակոյսը տրամութիւնը կ'տեղան կը թանձրանան վերջին տաղերուն, Ներֆին յուշերուն մէջ։ Ա՛հ, եթէ հակադիրներու զեղծումը չըլլար, եթէ չըլլար ճարտասանութիւնն, եթէ պատկերն՝ այնքան թարմ այնքան գունաւէտ ու կինդանաւէտ՝ ճապաղմամբ ու տարաբեռմամբ չը մթնար ու չը տիպրնար խօսքին չարունակութեանը մէջ.... Անիծեա՛լ քննադատութիւն, որ յարաժամ յափշտակութեանս դէմ կ'կենէ կ'տնկուի։

Վիքտօր Իւկո [*] բառարանին հաւասարութիւնը, բառերու ոսկիավաճառութիւնն ալ հաստատեց կամ վերահաստատեց, որովհետեւ լաֆօնդէն ու Սէն-Սիմօն [Ծէչոպսկաբանց հին Սէն-Սիմօնն՝ աւելորդ է ըսել] իրմէն առաջ այդ յանդգնութիւնն ունեցած էին, ի հեռուկս ոտանկարաց կուսալերու Նէնըլօնին՝ որ առ Ֆռանսական կաճառն իր գրական դասանադրութեան անուանի նամակին մէջ, անմիջ անմիջ զուտ մատնագրական բառերու կիրառումն եւեթ կ'յանձնարարէր յանուն Հօր... Մալէպալ Իոնասեան հայր կ'դատաւի Հիւկո,— ըստ հիման Մալէպալին գերիչխանութենէն՝ որ ըսել է ճաչակի ու քերականական տրամաբանութեան տիրապետութենէն՝ անտարակոյս չը գերծանելով բոլորովին։ Բառերն հաւասար են հանճարին առջեւ, որպէս համէջ հաւասար են Աստուծոյ առջեւ։ Ճիշտ մեր նահապետին դատաստանքն, որու լեզուական ճախութիւնն ո՛վ ուշեցաւ Մխիթարեանց ու բոլոր մեր գրագիտաց մէջէն, բաց ի Մամբրեեանէն։ Ինձէն մինչեւ կամ ո՛չ ապացքէն ճարտարապետն ամեն ատակ քար կ'գործածէ մեծ չինուածքի մը, տաճարի մը կամ ապարանի մը համար։ Հիւկո գործածեց, առանց խրդճահարութեան ու մանաւանդ արժանաւոր գործ մը կատարելու համոզմամբ, հին թէ նոր ֆրանսերէնին բոլոր բառերն, ոտանիի թէ գառատական բացատրութիւններն անխտիր։

Ծոգնաբեզուն իր հանճարէն զատ, Գաղղիական գրականութեան առջեւ բացուած նոր ընդարձակագոյն դաշտն ալ արդէն, ուր ոտք կոխած էին ՌՈՒԹԻԼԻՆ ու ԳԻՏՈՒԽԻՆԻՆ, կ'պահանջէր մատ

Տեղ մը ունի ան իր սրտին մէջ, ուր ոչ ոք կրնայ մտնել։ Ան ինքն ալ չի գիտեր թէ ինչպէս եղաւ, որ այդ տեղը ստեղծուեցաւ։ Ան ինքն ալ չի գիտեր, թէ ինչպէս եղաւ, որ այդ տեղը ամբողջովին իրեն պատկանի

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՈՐՈՇԵՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՕՐԵՆՔԻ ԱՌԱՋԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԻԾԸ ՀԱՍՏԱՏԵԼ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՔ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ
ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ՅԱՎԱՐԱՐԻՉ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒՄ Է ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՏԻ, ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ԵՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ՕՐԳԱՆ

ծանր մի երթից տասից չէին։

—Օ՜, Լեռնի Մարիկի չէք։ Ելլում է, ինչ-որ մեկի վախճանի համար։ Ամեն տարի գոնե մեկ անգամ հարկադրված եմ ես էլ ճամփա ընկնել, ինչպես որ ամեն տարի գոնե մեկ անգամ ես էլ ստիպված եմ լինում ծանր հիվանդանալ։ Ես ինձ համար ասում եմ, որ ամեն տարի մեկ անգամ հիվանդանալը ինձ համար ամենաառողջարար միջոցն է։ Ես ինձ համար ասում եմ, որ ամեն տարի մեկ անգամ ես էլ պետք է մեռնեմ, որպեսզի ինձ էլ ճանաչեն։ Ես ինձ համար ասում եմ, որ ամեն տարի մեկ անգամ ես էլ պետք է ճանաչվեմ, որպեսզի ինձ էլ սիրեն։ Ես ինձ համար ասում եմ, որ ամեն տարի մեկ անգամ ես էլ պետք է սիրվեմ, որպեսզի ինձ էլ ատեն։ Ես ինձ համար ասում եմ, որ ամեն տարի մեկ անգամ ես էլ պետք է ատ